
ВИХОВНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ

УДК 37.036: 378.147

Наталія Гатеж

**СТРУКТУРА ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО
ВЧИТЕЛЯ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА**

У статті висвітлено теоретичні аспекти естетичної культури майбутнього вчителя образотворчого мистецтва, зміст понять «культура» та «естетична культура». Розкрито та обґрунтовано структуру естетичної культури та проаналізовано її елементи. Також визначено дефініцію поняття «естетичне виховання», як важливої передумови формування естетичної культури майбутнього вчителя образотворчого мистецтва. Акцентовується увага на взаємодії художнього й естетичного у розвитку особистості, яка реалізується самою атмосферою культурної життєдіяльності людини.

Ключові слова: культура, естетична культура, естетичне виховання, структура, естетична свідомість, естетична емоція, естетичне почуття, естетичний смак, естетичні погляди та переконання, естетичний ідеал.

В статье освещены теоретические аспекты эстетической культуры будущего учителя изобразительного искусства, содержание понятий «культура» и «эстетическая культура». Раскрыто и обосновано структуру эстетической культуры и проанализированы ее элементы. Также определено дефиницию понятия «эстетическое воспитание», как важной предпосылки формирования эстетической культуры будущего учителя изобразительного искусства. Акцентируется внимание на взаимодействии художественного и эстетического в развитии личности, реализуемой самой атмосферой культурной жизнедеятельности человека.

Ключевые слова: культура, эстетическая культура, эстетическое воспитание, структура, эстетическое сознание, эстетическая эмоция, эстетическое чувство, эстетический вкус, эстетические взгляды и убеждения, эстетический идеал.

The article highlights the theoretical aspects of the aesthetic culture of the future teacher of fine arts, the content of the concepts «culture» and «aesthetic culture». The structure of aesthetic culture is revealed and justified and its elements are analyzed. The definition of the concept of "aesthetic education" is also defined as an important prerequisite for the formation of the aesthetic culture of the future teacher of fine arts. Methods applied: theoretical (analysis of philosophical, culturological and psychological and pedagogical literature,

comparison, generalization, classification). Conclusions: on the basis of a deep scientific analysis of the concept of «aesthetic culture», it is determined that the issue raised by us is actual and inexhaustible for further research and substantiation. Perspective directions of further research we consider the development of methodical tools for studying the state of readiness of future teachers of fine arts for the education of aesthetic culture of students of a comprehensive educational institution.

Key words: *culture, aesthetic culture, aesthetic education, structure, aesthetic consciousness, aesthetic emotion, aesthetic sense, aesthetic taste, aesthetic views and beliefs, aesthetic ideal.*

Сучасний етап реформування національної системи освіти характеризується підвищенням ролі естетичного виховання підростаючого покоління. Важливого значення набувають проблеми відродження національної духовності, розвитку і становлення гармонійної, творчої особистості. Актуальними є питання розробки і реалізації цілісної програми формування естетичної культури особистості на основі особистісно орієнтованого підходу, яка б охоплювала сфери життєдіяльності особистості й враховувала вимоги нормативних документів розвитку освіти в Україні щодо забезпечення естетичного виховання.

Зазначимо, що дослідження в галузі естетичної культури в різні роки входили до кола зацікавлень багатьох сучасних фахівців. До них слід віднести праці та публікації І. Андрощук, О. Бабічева, В. Бутенка, О. Вознюк, Л. Гарбузенко, О. Глузмана, І. Зязюна, Т. Зюзіної, М. Кагана, О. Колеснікової, А. Комарової, Л. Левчук, В. Лозового, Л. Масол, Л. Матвєєвої, Н. Межової, Н. Миропольської, Н. Ничкало, О. Рудницької, В. Толстих, В. Шvirки, О. Щолокової та ін.

Значну роль у розкритті змісту складових естетичної культури і зокрема, естетичної свідомості та окремих її елементів відіграють праці вітчизняних вчених Б. Ананьєва, Л. Виготського, М. Гальперіна, С. Голдентрихта, Л. Зеленова, Г. Куликова, Г. Лабковської, О. Леонтєєва, П. Симонова та ін.

Як бачимо, порушена нами проблема досить широко висвітлюється в сучасних науково-педагогічних дослідженнях. Проте залишається місце для теоретичного обґрунтування структурних елементів естетичної культури майбутнього вчителя образотворчого мистецтва.

Метою статті є висвітлення теоретичних аспектів естетичної культури майбутнього вчителя образотворчого мистецтва, а також розкриття та аналіз її структурних елементів.

Насамперед зазначимо, що такі вчені як М. Гальперин, С. Голдентрихт, Є. Громов, А. Калинин, М. Каган, О. Лармін, Д. Ліхачов, А. Лосєв, Ю. Лотман В. Нестеренко, Л. Новикова, В. Скатерщиков та ін. на основі своїх наукових пошуків з'ясували, що серед різноманітних структурних утворень естетичної культури основними є такі компоненти:

естетична свідомість та естетична діяльність, а також різні типи зв'язків між ними.

Погоджуючись із думкою вчених, вважаємо, що розв'язання освітніх завдань для майбутнього вчителя образотворчого мистецтва є складним і багатогранним. Як ні в якій іншій професійній діяльності, в педагогічній – характер естетичного освоєння дійсності є яскраво вираженим соціальним явищем. Зауважимо, що розробляючи професіограму вчителя, вчені виокремлюють такі якості і властивості його художньо-естетичної культури:

- потреба у систематичному художньому вихованні, самовихованні та самоосвіті;

- широкий естетичний та художній кругозір; високорозвинений естетичний смак; уміння аналізувати і сприймати естетичні об'єкти дійсності;

- високий рівень творчих здібностей [9].

Для розкриття порушеного нами питання необхідно здійснити аналіз основних дефініцій проблеми: «культура», «естетична культура» та «естетичне виховання», які широко розкрито у філософській, культурологічній і психолого-педагогічній літературі.

Так, український педагогічний словник подає наступне тлумачення терміну «культура»: це – «сукупність практичних, матеріальних і духовних надбань суспільства, які відображають історично досягнутий рівень розвитку суспільства й людини і втілюються в результатах продуктивної діяльності. У вужчому розумінні культура – це сфера духовного життя суспільства, що охоплює насамперед систему виховання, освіти, духовної творчості (особливо мистецької установи й організації, що забезпечують їхнє функціонування (школи, ВНЗ, клуби, музеї, театри, творчі спілки, товариства тощо)» [3, с. 182].

Вчена О. Рудницька трактує культуру як сукупність практичних, матеріальних і духовних надбань суспільства, які висвітлюють його історично досягнутий рівень розвитку та втілюються в результатах продуктивної діяльності людини. Водночас під «культурою» дослідниця розуміє і рівень освіченості, вихованості окремої людини, а також якісний рівень оволодіння якоюсь галуззю знань або діяльності [13, с. 108–109].

Ряд науковців стверджують, що естетична культура особи – складне переплетення природних, соціальних, виховних, культурних чинників, її власної активності та вибіркової діяльності щодо засвоєння цінностей світової та вітчизняної культури, які власне і роблять її унікальною та самобутньою. Співвідношення естетичної культури особистості та естетичної культури суспільства визначається тією мірою засвоєння естетичних цінностей, яку має конкретна особистість [4, с. 174].

Естетична культура особистості визначається також як здатність й уміння відчувати своє єднання зі світом, змістовно пережити, тобто «полюдьськи ціннісно відобразити повноту, глибину та розмаїття цих взаємин». Даний феномен подається в науковій літературі як показник інтеграції в

єдине ціле всіх людських якостей і здібностей, що утворює базисну структуру характеру, сукупність ціннісних векторів особистості в її взаєминах зі світом, орієнтирів, які стосуються та спрямовують змістові та виразні сторони людської діяльності; це також уміння розшифрувати й організувати естетичний досвід, передбачити перспективу розвитку свого існування у світі, визначити тенденції загального процесу своєї взаємодії з ним [7].

Поняття естетичної культури вбирає в себе результати виховання і розвитку особистості. І тоді суть процесу формування естетичної культури особистості можна охарактеризувати як таку навчально-освітню діяльність, яка спрямована на забезпечення особистості системою естетичних знань та вироблення на їх основі естетичного смаку й естетичного сприйняття світу, забезпечення у такий спосіб готовності й уміння особи жити, працювати, поводитися за законами краси.

Важливо наголосити також, що в основу естетичної культури майбутнього вчителя образотворчого мистецтва покладено систему естетичних знань і вмінь, які стають визначальною характеристикою його гармонійного загального та професійного розвитку. Обов'язковим складником естетичної культури студента є емоційна забарвленість інтелектуальних процесів елементами захоплення, радісного переживання нового наукового відкриття, зацікавленого до нього ставлення. Естетична культура виступає важливою рисою педагогічного професіоналізму, є взаємообумовленість, взаємозалежність інтелектуального, морального, емоційного й діяльнісного компонентів. Виявляється, що естетична культура включає в себе способи, результати діяльності людини і може розглядатись як механізм, регламентація, що впливає на поведінку і діяльність людини, а сама особа є її носієм і ретранслятором [2]. Прихильники цього підходу визначають естетичну культуру як єдність естетичних знань, переконань, почуттів, навичок і норм діяльності та поведінки

На думку Г. Лабковської, «естетична культура суспільства – це сукупність усіх естетичних (природних і створених творчою працею людини) цінностей, які беруть участь у взаємодії суспільства зі світом, у прагненні суспільства до досконалості, повного розквіту всієї системи суспільних відносин. Естетична культура особистості – це сукупність її здібностей відчувати, переживати і перетворювати природу, суспільне життя і саму людину за законами краси [6, с. 18].

Відмітимо, що зміст і структуру естетичної культури особистості одним із перших розробив Я. Мамонтов. Педагог-митець поняття «естетична культура» пояснював як складну якість цілісної особистості, спрямовану на гармонізацію всіх сторін життєдіяльності людини та її взаємовідносин з навколишнім середовищем. До складових естетичної культури особистості вчений відносить:

– естетичне сприйняття, яке полягає в естетичній оцінці особистістю власного духовного світу, навколишньої дійсності;

- естетичне ставлення до творів мистецтва;
- мистецька творчість, яка передбачає діяльність особистості на перетворення й удосконалення її внутрішнього світу та оточуючого середовища за законами добра і краси [14].

Вважаємо, що серед великої кількості розробок вітчизняних науковців у галузі естетичної культури, найбільш ґрунтовною є класифікація груп елементів естетичної свідомості як складової естетичної культури (за Л. Зеленовим та Г. Куликовим) як результати:

- чуттєвого контакту з естетичним об'єктом (відчуття, сприйняття, емоції, почуття);
- неконтактною чуттєво-раціональної реакції суб'єкта на об'єкт: переживання, судження, думки на основі рефлексивних форм інформаційно-пізнавального характеру – уявлення і образи;
- теоретичного осмислення: констатації й оцінки естетичного об'єкту, що існують в формі естетичних понять, теорій, концепцій, вчень;
- внутрішньої суб'єктивної реакції людини без спрямованості на об'єкт, реакції, що призводять до зміни естетичних настанов суб'єкта: переконання, погляди, ідеали, смаки;
- внутрішньої суб'єктивної реакції людини з орієнтацією на об'єкт: інтереси, цілі [8, с. 40].

Слушним, на нашу думку, є переконання Г. Лабковської в тому, що якщо людина хоче насолоджуватися естетичним багатством світу, вона має бути естетично освіченою і розвинутою особистістю. Особливо даний факт доречний для розвитку й вдосконалення майбутнього вчителя образотворчого мистецтва, який має бути носієм естетично багатого внутрішнього світу. Необхідно наголосити також, що взаємодія художнього і естетичного у розвитку особистості реалізується самим образом життя й атмосферою культурної життєдіяльності. Образ життя кожного суспільства, як і кожної окремої особистості, яка є його складовою, має свій власний неповторний естетичний зміст. Даний зміст багато в чому залежить від культурної атмосфери, яка оточує людину, і яка характеризує особливості людей, їх поведінку і мислення в інших сферах діяльності, побуту і дозвілля [6, с. 19].

Не можемо не зосередити увагу на тому, що поряд із поняттям «естетична культура» широко вживаним у науково-педагогічній літературі є термін «художньо-естетична культура». Враховуючи, що художньо-естетична культура проявляється у процесі ціннісних виборів, сприйняття мистецтва й мистецької діяльності особистості, дослідники виокремлюють основні компоненти її структури, зокрема:

- емоційно-ціннісний (художньо-естетична свідомість та художньо-естетична аксіосфера особистості);
- емоційно-почуттєвий (естетичні почуття, емоційна чутливість, емпатія та здатність милуватися красою);
- емоційно-пізнавальний (художньо-естетичний досвід, художньо-

естетичний тезаурус);

– діяльнісний (краса та артистизм професійної дії, естетика праці, естетика середовища).

Далі детальніше зупинимося на розгляді основних структурних елементів естетичної культури особистості.

Естетична свідомість. Зазначимо, що процес естетичного розвитку особистості починається з формування потреби і здатності естетичного сприймання. Естетичне сприймання – це вибіркоче сприйняття об'єктів, явищ і процесів матеріального світу і духовного життя людей. Суть вибіркового естетичного сприймання в зосередженні уваги на естетичному змісті різноманітної інформації, яка потрапляє у нашу свідомість.

Естетична емоція – вищий етап розвитку людської чуттєвості в її дієвому безпосередньому прояві. Це – реакція на естетичний вплив дійсності, яка забезпечує людині чуттєве задоволення або різке несприйняття дійсності. Як зазначає вчена Г. Лабковська, «естетична емоція являє собою емоційну реакцію, яка відображає рівень духовного життя людини, її уявлення про бажане і прекрасне як у теперішньому часі, так і в майбутньому».

Наступним складовим елементом естетичної культури є естетичне переживання – конкретний психічний стан організму, спричинений певною сильною емоцією. Складні естетичні об'єкти викликають організмі численні реакції. Але серед них вирізняється сильний емоційний імпульс, який і викликає стан радості, захвату, гніву, печалі, обурення. Важливо наголосити також, що естетичне переживання неможливе поза особистісного сенсу [6, с. 51–53].

Цінними для розкриття нашого питання є думки, що естетичне почуття – це стійка емоційна реакція на явища як естетичні об'єкти, здатність людини отримувати естетичні враження і переживати їх, а також це безпосередньо і саме переживання (насолюда красою, хвилювання при сприйнятті піднесеного, емоція, що викликана трагічним і комічним в житті і мистецтві). Згідно з «інформаційною теорією емоцій» (П. Симонов та ін.), «емоція є відображенням будь-якої актуальної потреби (її якості і величини) і оцінки мозком вірогідності (можливості) задоволення цієї потреби на основі генетичного і раніше набутого досвіду. Подібну оцінку мозок виробляє, зіставляючи інформацію про засоби, прогностично необхідні для досягнення мети (задоволення потреби), з інформацією про засоби, якими реально володіє суб'єкт» [12, с. 33].

Розглядаючи структуру естетичної культури, не можемо не проаналізувати поняття «естетичний смак». Зокрема, ряд дослідників, серед яких А. Комарова, Н. Крилова, Ю. Лукін, А. Молчанова, В. Скатерщиков стверджують, що в естетичній свідомості естетичне почуття і естетичні потреби тісно пов'язані з естетичними смаками, поглядами та ідеалами які, відображаючи естетичну дійсність, впливають і на естетичну діяльність людини. А. Молчанова зазначає, що «естетичний смак практично існує як

синтез, специфічне співвідношення декількох сторін. Це безпосередньо від особистості вихідна цілісна реакція на естетичний об'єкт» [11, с. 20].

Естетичні погляди та переконання – важлива і неодмінна складова естетичної свідомості, які формуються на основі естетичного смаку особистості. Естетичні погляди – «система логічно обґрунтованих суджень про важливі категорії естетики (прекрасне і потворне, високе і низьке, трагічне та комічне, естетичне і художнє) і твори мистецтва, які базуються на здобуті людиною знання із цих питань». Ця система поглядів стає переконаннями, якщо на її основі формуються звички, життєві принципи й виробляються риси характеру, воля, які проявляються постійно і систематично у життєдіяльності особистості

Естетичний ідеал – найбільш повна гармонійна єдність суб'єкта і об'єкта, людини і суспільства, яка виражається у вільному й універсальному розвитку творчих сил або загальне уявлення про прекрасне в природі, людині, суспільстві та мистецтві [6, с. 58].

С. Вітвицька у контексті даного питання зазначає, що естетична культура відображає рівень сформованості у людини естетичних знань, смаків, ідеалів, здібностей до естетичного сприймання явищ дійсності, творів мистецтва, потреби вносити прекрасне в оточуючий світ, оберігати природну красу. Її рівень виявляється як у розвитку всіх компонентів естетичної свідомості (почуттів, поглядів, переживань, смаків, потреб, ідеалів), так і в розвитку умінь і навичок активної перетворюючої діяльності у мистецтві, праці, побуті, людських взаєминах [5, с. 143–144].

Вчені акцентують увагу також на тому, що саме в процесі художньої творчості характер діяльності відбувається розвиток як естетичних смаків, ідеалів, естетично-почуттєвої сфери, так і самовираження особистості, розкриття її духовного потенціалу. Плеяда науковців (А. Гордійчук, А. Комарова, О. Коробко, В. Кудін, Г. Падалка, Д. Фоменко та інші) обґрунтовують компоненти естетично розвиненої особистості майбутнього вчителя та його естетичної культури, серед яких:

- естетична спрямованість, що складається з системи установок, мотивів, ціннісних орієнтацій, художнього інтересу, естетичних смаків та ідеалів;
- естетичне ставлення;
- естетичний досвід;
- естетична творча діяльність.

Досить широким структурованим, на думку сучасного українського дослідника С. Мельничука, є поняття «естетична культура вчителя», оскільки вчитель з високим рівнем естетичної культури повинен:

- мати чіткі уявлення про естетичні форми пізнання (сприйняття, переживання, судження, почуття, цінності, діяльність, смак тощо);
- розуміти естетичну сутність явищ дійсності та мистецтва, вміти цю сутність донести до учня;
- володіти вміннями виділяти специфічні можливості в кожній

навчальній дисципліні;

- чітко уявляти необхідний мінімум естетичних знань і навичок, яким повинен оволодіти учень кожного класу;
- визначати рівень естетичної вихованості, бути озброєним навичками організації індивідуальної і колективної естетичної творчості учнів;
- мати сформовану готовність до художньо-естетичної діяльності у різних галузях [10, с. 7].

Необхідно акцентувати увагу ще й на тому, що естетична культура формується у процесі естетичного виховання, що є складовою частиною виховного процесу і представлене системою заходів, спрямованих на вироблення і вдосконалення у людини здатності естетично сприймати, правильно розуміти, оцінювати і створювати прекрасне та високе у житті і у мистецтві. Естетичне виховання – це сукупність дій вихователя і вихованців, діяльність яких спрямована на формування естетичної культури особистості .

Цінними для нашого дослідження є думки Л. Базильчука, який вказує, що естетичне виховання засобами різних видів образотворчого мистецтва тісно пов'язане з розумовим (спільний об'єкт освоєння – навколишня дійсність, спільна основа – сенсорний досвід, розвиток усіх психічних процесів та ін.), моральним (позитивні й негативні переживання, відповідальність, комунікативність тощо), національно-патріотичним (освоєння культури рідного народу, краю), трудовим (самостійна художньо-творча діяльність), екологічним (збереження краси природи, навколишнього світу), фізичним (ритмічність дій, координація рухів, відчуття власного тіла тощо), адже мистецтво – це засіб спілкування і взаєморозуміння, єднання молодого покоління в спільних переживаннях і діях. Цей зв'язок як і інші види мистецтв значною мірою забезпечує образотворче мистецтво, бо за своєю сутністю воно є розумним і моральним, національним і природним і передбачає натхненну й наполегливу працю [1, с. 19–20].

Щодо важливості ролі мистецтва у формуванні особистості, то необхідно зазначити, що більшість учених визнає виняткову роль мистецтва у процесі входження людини у світ краси, який стає для неї важливим орієнтиром засвоєння певних пізнавальних і культурних цінностей. Адже мистецтво, впливаючи на внутрішній світ особистості, залучає її до людських емоцій, виховує здатність орієнтуватися в навколишньому житті, пробуджує сприйнятливості до прекрасного, стимулює розвиток образного мислення, асоціативної пам'яті, художньої уяви.

Отже, на основі глибокого наукового аналізу поняття «естетична культура», визначаємо, що порушене нами питання є актуальним і невичерпним для подальшого дослідження та обґрунтування. В контексті визначення структурних елементів естетичної культури майбутнього вчителя образотворчого мистецтва можемо стверджувати, що

досліджуваний нами феномен є складним утворенням, елементи якого тісно пов'язані та мають свою специфіку й особливості формування.

Перспективними напрямками подальшого дослідження вважаємо розробку методичного інструментарію для вивчення стану готовності майбутніх учителів образотворчого мистецтва до виховання естетичної культури учнів загальноосвітнього навчального закладу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Базильчук Л. В. Підготовка майбутніх учителів образотворчого мистецтва до організації позакласної роботи в загальноосвітніх школах: Монографія. – Умань.: ВПЦ «Візаві», 2014. – 287 с.
2. Выготский Л. С. Педагогическая психология. / Под ред. В. В. Давыдова. – М.: Мысль, 1991. – 480 с.
3. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 375 с.
4. Естетика / М. Колесніков, О. Колеснікова, В. Лозовой та ін.; за заг. ред. В. Лозового. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – 208 с.
5. Естетичне виховання дітей та молоді: теорія, практика, перспективи розвитку: збірник наукових праць / за ред. О. А. Дубасенюк, Н. Г. Сидорчук. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. – 560 с.
6. Эстетическая культура и эстетическое воспитание: Кн. для учителя / Сост. Г. С. Лабковская. – М.: Просвещение, 1983. – 304 с.
7. Эстетическая культура как комплексный феномен утверждения и реализации человека в мире // Эстетическая культура. – М.: ИФРАН, 1996. – С. 32.
8. Комарова А. И. Эстетическая культура личности / А. И. Комарова. – К.: Вища школа, 1988. – 152 с.
9. Красовський О. О. Інноваційні технології формування художньої культури майбутнього педагога // Вісник ЖДУ ім. І. Франка. – 2005. – Вип. 24. – С. 85–88.
10. Мельничук С. Г. Теорія і практика формування естетичної культури майбутніх вчителів (історико-педагогічний аспект) / С. Г. Мельничук. – Кіровоград, 2006. – 248 с.
11. Молчанова А. С. На вкус, на цвет... / А. С. Молчанова. – М.: Искусство, 1966. – 198 с.
12. Психология процессов художественного творчества / [отв. ред. Б. С. Мейлах, Н. А. Хренов.]. – Л.: Наука, 1980. – 284 с.
13. Рудницька О. П. Культуровідповідність мистецької освіти. Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи. – К., 2000. – С. 108–134.
14. Сотська Г. Сутність поняття «естетична культура вчителя»: теоретичний аспект [Електронний ресурс] / Г. Сотська // Імідж сучасного педагога. – 2013. – № 7. – С. 28–31. – Режим доступу http://nbuv.gov.ua/UJRN/isp_2013_7_9